

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Херсонського державного університету
професору Олександрі СОТУЛІ
Юридична адреса:
вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73003
Фактична адреса:
вул. Шевченка, 14, м. Івано-Франківськ,
Україна, 76018

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента
Коваленка Артема Володимировича
на дисертацію Брикова Віктора Михайловича
«Перекладач як учасник кримінального провадження»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за
спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Відповідно до положень ст. 10 Конституції України та ст. 29 Кримінального процесуального кодексу України, вітчизняне кримінальне судочинство здійснюється державною українською мовою.

Водночас, учасниками кримінального судочинства нерідко стають особи, які з тих чи інших причин не володіють державною мовою на належному рівні. Зокрема, згідно з офіційними статистичними даними Державної судової адміністрації України, у 2023 році за вчинення кримінальних правопорушень було засуджено 625 іноземців; у 2024 – 498; у 2025 – 440. Представниками інших держав у кримінальному провадженні також можуть бути потерпілі, свідки, законні представники та інші учасники судочинства. Більше того, практиці відомі випадки, коли й громадяни України посилялися на неналежний рівень володіння державною мовою.

Наведені суб'єкти мають повною мірою розуміти зміст усіх висловлювань і документів у кримінальному судочинстві, а також мати можливість вільно й зрозуміло проголошувати власні правові позиції для реалізації своїх процесуальних інтересів. З цією метою уповноважені суб'єкти провадження зобов'язані надавати особам, які не володіють чи недостатньо

володіють державною мовою, доступ до послуг професійного перекладача. Своєю чергою належне виконання перекладачами власної кримінальної процесуальної функції є невід'ємною складовою фундаментального для кримінального судочинства права на доступ до правосуддя й справедливий суд.

З урахуванням викладеного, сталої тенденції до інтернаціоналізації українського суспільства, а також відносно невеликої уваги вітчизняних науковців до проблем участі перекладача в кримінальному судочинстві (зокрема в порівнянні з іншими учасниками провадження), проведене Віктором Михайловичем Бриковим дослідження є надзвичайно своєчасним і затребуваним.

На актуальність рецензованої дисертації додатково вказує **зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами**. Дослідження проведено на кафедрі національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету в межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми розвитку окремих галузей права» (номер державної реєстрації 0124U002381). Тема дисертації затверджена вченою радою Херсонського державного університету 28 листопада 2022 року (протокол № 7).

Високий ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується чітко визначеними об'єктом, предметом, метою й завданнями роботи, відповідними теоретичним, нормативним та емпіричним підґрунтям дослідження, належною методологічною базою наукового пошуку, а також логічною й впорядкованою архітектонікою кваліфікаційної роботи.

Об'єкт і предмет дослідження визначені досить вдало та відповідають тематиці дисертації.

Методологічну основу дослідження склали формально-юридичний, герменевтичний, історичний, телеологічний, статистичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, узагальнення, моделювання,

прогнозування та низка інших методів, які були успішно застосовані на виконання поставлених завдань.

Теоретичним підґрунтям роботи стали наукові праці фахівців загальної теорії держави і права, конституційного, кримінального, кримінального процесуального, цивільного процесуального права, а також філософсько-правової думки (загальний обсяг опрацьованої здобувачем джерельної бази сягає 265 найменувань). Нормативно-правову базу дослідження складають Конституція України, акти Конституційного Суду України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, акти права Європейського Союзу, профільне законодавство іноземних країн, практика Європейського суду з прав людини, положення чинного Кримінального процесуального кодексу України та кримінальних процесуальних кодексів, що діяли на території України в минулому, інші законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти, а також правові позиції Верховного Суду. Емпіричним підґрунтям наукового пошуку виступили рішення Європейського суду з прав людини, результати узагальнення судової практики, проведені автором соціологічні опитування, статистична інформація, одержана з відкритих джерел, а також особиста практика автора щодо питань залучення перекладача до участі в кримінальному провадженні.

Структурно дисертація складається з анотації, списку опублікованих праць за темою роботи, вступу, трьох розділів, що поділені на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків. Обрана автором архітектура роботи ґрунтується на комплексному підході та повною мірою відповідає закладеній меті дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що на основі комплексного вивчення наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених, системного аналізу національного законодавства, зарубіжного досвіду й практики Європейського суду з прав людини дисертант сформував комплексну теоретико-правову концепцію перекладача як самостійного суб'єкта кримінального провадження.

Зокрема автор *уперше* системно й послідовно дослідив історію правового регулювання залучення та участі перекладача в кримінальному провадженні; сформулював авторське визначення перекладача як учасника кримінального провадження; висвітлив інституційні та процедурні проблеми залучення перекладача на різних стадіях кримінального провадження; запропонував науково обґрунтовану модель удосконалення процесуального статусу перекладача; здійснив системний аналіз використання дистанційного перекладу в кримінальному провадженні; обґрунтував концептуальні засади інтеграції технологій штучного інтелекту у сферу кримінального процесуального перекладу; змодельював оптимальний механізм взаємодії слідчого, прокурора, суду, захисника та перекладача; систематизував та науково обґрунтував перелік стандартів перекладацької діяльності в Україні; довів вплив недостатньої якості перекладу на доказування в кримінальному процесі; проілюстрував кореляцію між соціальними детермінантами різної природи та злочинністю з іноземним елементом; сформулював пропозиції до формування кодексу етики перекладача, який бере участь у кримінальному провадженні.

У дисертації було *удосконалено* підходи до визначення змісту та структури процесуального статусу перекладача в кримінальному провадженні; класифікацію видів перекладацької діяльності у кримінальному процесі; процедури фіксації фактів неякісного або викривленого перекладу у матеріалах провадження; методологічні засади оцінювання компетентності перекладача; механізми взаємодії перекладача з іншими учасниками провадження.

Окрім того, *набули подальшого розвитку* теоретичні положення щодо визначення ролі перекладача як суб'єкта забезпечення права на захист і справедливий суд; підходи до розмежування професійної, процесуальної та етичної відповідальності перекладача; концепції забезпечення мовних прав учасників кримінального процесу; підходи до нормативно-правового регулювання залучення перекладачів; доктринальне обґрунтування

необхідності формування комплексної державної політики у сфері судового перекладу; наукове уявлення про значення комунікативних бар'єрів у кримінальному провадженні.

Таким чином, проведена робота дозволила Віктору Михайловичу Брикову цілком обґрунтовано стверджувати про повне виконання поставлених перед дисертаційним дослідженням завдань. Водночас, вважаємо за доцільне додатково вказати на деякі сформульовані дисертантом положення, які заслуговують окремого схвалення.

1. Безумовно підтримуємо авторські пропозиції щодо нормативного закріплення загальних кваліфікаційних вимог до перекладача в кримінальному провадженні, його компетентності та способів її встановлення, а також щодо запровадження реєстру перекладачів, які можуть залучатися до кримінального судочинства (стор. 101-117, 190-192, 217 дисертації). На користь останньої пропозиції також свідчить успішний досвід функціонування Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги. Вважаємо, що реєстр перекладачів може функціонувати за зразком згаданого реєстру психологів.

2. Схвальної оцінки заслуговує глибокий порівняльно-правовий аналіз положень законодавства деяких провідних демократій світу щодо порядку залучення перекладачів до кримінального судочинства (підрозділ 3.1. дисертації). Крім того, у світлі посилення ролі правових позицій Європейського суду з прав людини як джерела кримінального процесуального законодавства підтримуємо рішення здобувача присвятити релевантній практиці окремий підрозділ роботи під номером 3.2. Фактично, дисертант сформував каталог основних рішень ЄСПЛ в цій сфері, який може бути застосований професійними учасниками кримінального судочинства (слідчими, прокурорами, адвокатами, суддями).

3. Правильними є пропозиції дисертанта щодо конкретизації механізмів компенсації витрат перекладача та закріплення конкурентних тарифів оплати його роботи (стор. 194-197).

4. Також надзвичайно своєчасною та обґрунтованою є позиція дисертанта щодо можливостей використання технологій на основі штучного інтелекту для забезпечення перекладу в кримінальному судочинстві (стор. 201-205, 218). Погоджуємося, що новітні технології в сфері перекладу поки не здатні повністю замінити «живого» перекладача та мають застосовуватися контрольовано.

5. Не можна, звичайно, не відзначити підготований дисертантом проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо деяких питань участі перекладача у кримінальному провадженні» в якому системно викладено сформульовані автором рекомендації щодо оновлення чинного профільного законодавства у формі, готовій до використання законодавцями (Додаток В).

Висока практична значущість результатів рецензованого дисертаційного дослідження не викликає сумнівів. Сформульовані автором положення, висновки й пропозиції можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – для подальшого наукового опрацювання процесуального положення перекладача як учасника кримінального провадження; *у законотворчій діяльності* – при вдосконаленні положень чинного кримінального процесуального законодавства України в частині процесуального статусу й порядку залучення перекладача до кримінального судочинства (Додаток В); *у правозастосовній діяльності* – як підґрунтя для методичного та інформаційного забезпечення діяльності учасників кримінального провадження, які залучають перекладачів, а також для самих перекладачів у кримінальному судочинстві (акт про апробацію і впровадження Подільського управління поліції ГУ НП України в м. Києві); *в освітньому та навчально-методичному процесі* – для підготовки текстів лекцій, підручників,

навчальних програм, посібників, проведення занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика» тощо.

Достатньо повним є **висвітлення результатів аналізованого дослідження** у наукових джерелах. Сформульовані дисертантом основні положення й висновки відображено у 9 публікаціях, серед яких 3 статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, які входять до переліку категорії «Б», 1 стаття в зарубіжному фаховому науковому виданні та 5 тез доповідей на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях. Переважна більшість публікацій підготована автором одноосібно.

Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог і стандартів, які передбачені для такого різновиду досліджень. Робота виконана літературною державною мовою із дотриманням її наукового стилю, текст легко читається, думки автора викладено логічно й послідовно.

Під час опрацювання тексту дисертаційного дослідження та наукових публікацій автора **фактів порушення академічної доброчесності не виявлено**. Використання дисертантом наукових результатів, ідей та думок інших авторів супроводжується відповідними посиланнями. Аналізована дисертація є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Водночас, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Віктора Михайловича Брикова, вважаємо за доцільне вказати на окремі **дискусійні положення й зауваження**, які варто додатково обговорити під час прилюдного захисту:

1. У підрозділах 1.1., 1.2. роботи здобувачем було здійснено ґрунтовний історико-правовий аналіз розвитку професії перекладача в цілому, а також генези кримінального процесуального перекладу на українських землях. Водночас, на думку опонента, дослідження значно виграло б, якби дисертант підсумував здійснений аналіз чітким виокремленням та коротким описом окремих періодів (віх) розвитку цього напряму кримінальної процесуальної діяльності.

2. Сумнівною видається пропозиція дисертанта щодо запровадження механізму перевірки факту реального володіння чи неволодіння учасником процесу мовою судочинства (стор. 83, 217 дисертації). По-перше, недостатній рівень володіння певною мовою зацікавленій особі достатньо просто симулювати, а уповноваженому суб'єктові навпаки – важко перевірити. По-друге, регламентація такого механізму може призвести до надання недобросовісним представникам сторони обвинувачення додаткових можливостей обмежувати право на перекладача особам, котрі дійсно потребують перекладу. Більше того, дисертант і сам на стор. 93 дисертації (та у фаховій статті, зарахованій за темою дослідження) наголошує, що «наразі навряд чи видається можливим запровадити та ефективно використовувати критерії визначення обсягів «неволодіння» державною мовою які були б недискримінаційними та не порушували б загальних засад кримінального провадження».

3. На с. 219 дисертації автор пропонує регламентувати прозорий процесуальний механізм оскарження якості перекладу та заміни перекладача у разі сумнівів щодо його компетентності, проте не деталізує його зміст. У зв'язку з цим під час прилюдного захисту хотілося б почути більш розгорнуту позицію дисертанта з цього приводу, а також його думку щодо ризиків процесуальних зловживань таким механізмом учасниками кримінального судочинства.

4. В продовження попереднього зауваження, цікаво було б ознайомитися з позицією дисертанта щодо можливих процесуальних чи тактичних способів вирішення конфліктної ситуації, коли різні учасники провадження бажають залучити до однієї процесуальної дії різних перекладачів (наприклад, підозрюваний не погоджується з кандидатурою перекладача, якого залучила сторона обвинувачення та наполягає на залученні іншої особи).

Водночас наголосимо, що усі висловлені зауваження носять дискусійний характер та суттєво не впливають на високу загальну оцінку дисертаційної роботи Віктора Михайловича Брикова.

Загальний висновок:

Дисертаційна робота «**Перекладач як учасник кримінального провадження**» є завершеною, самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які в сукупності розв'язують важливе для теорії та практики кримінального процесу актуальне наукове завдання щодо здійснення комплексного, всебічного, ґрунтовного теоретико-прикладного дослідження генези становлення та розвитку правового статусу перекладача як учасника кримінального провадження, його ролі, функцій, процесуальних прав та обов'язків, особливостей правового регулювання професійної діяльності, гарантій та відповідальності, що має істотне значення для галузі знань 08 Право.

За своїм змістом робота відповідає спеціальності 081 Право та вимогам пунктів 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами). Своєю чергою автор опонованого дослідження, **Бриков Віктор Михайлович**, за результатами прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доцент кафедри права
ім. академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»
доктор юридичних наук, доцент

Артем КОВАЛЕНКО